

VARSTVO KULTURNE (STAVBNE) DEDIŠČINE (Raz)korak s teorijo in prakso

Izvirni znanstveni članek 1/01

Izvleček: V članku se avtor posveča nekaterim pomembnim vsebinam institucionalnega spomeniškega varstva, ki jih beleži kot raziskovalec, pedagog in občasno kot aktivni nosilec varstvenih prizadevanj. Po drugi svetovni vojni je omenjena dejavnost močno razširila svoje delovno področje in varstvo povzdignila na evropsko primerljivo raven. K temu pomembno prispevajo tudi etnologi, ki so v spomeniško varstvo v večjem številu vključeni šele zadnja tri desetletja. Avtor se zavzema za kakovostno raziskovanje dediščine in poudarja pomen celostnega in celovitega varstva, ki je mogoče le v ustaljenih delovnih pogojih. Te pa vneto spreminjajo programski vodje dejavnosti, ki ne omagajo niti v hotenjih po nenehnem spreminjanju varstvene zakonodaje. Pereč problem so tudi bleščave enostranske romantične raziskave dediščine, ki v ospredje postavljajo le t. i. »podeželje« in t. i. »razvojne preнове«, te pa narcisoidnim projektantom omogočajo uvajanje novih »avtorskih tradicij«.

Ključne besede: merila prepoznavanja in vrednotenja, raziskave dediščine, tipologija dediščine, kulturni spomenik, obnova dediščine, »razvojna prenova«, gradiva okolja

Abstract: Based on his experience as a researcher, teacher, and someone who is occasionally actively involved in heritage conservation, the author examines some important issues of institutionalized conservation. After the Second World War this field has experienced a vigorous growth; as a consequence, the discipline and its scope of work are now comparable to the situation in other European countries. Although they have been in greater numbers taking part in these activities only for the last three decades, ethnologists have nevertheless played an important role in this process. The author emphasizes the importance of integral conservation, which is possible only in stable working conditions. Unfortunately, these are being constantly modified by program officers who seem to never get tired of incessantly amending heritage legislation. Another burning problem are dazzling yet one-sided romantic studies of heritage that generally glorify the so-called »rural areas« and the so-called »development renovation«, which enables narcissistic architects to introduce their own concepts of »authorial traditions«.

Key Words: recognition and evaluation standards, heritage studies, heritage typology, cultural monument, heritage restoration, »development renovation«, local materials

Uvod

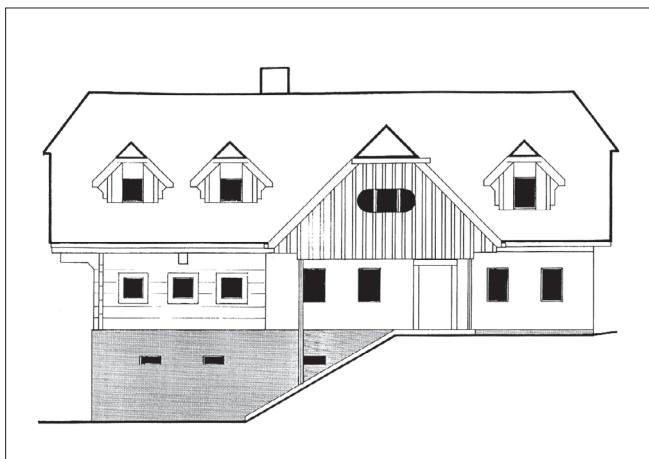
Institucionalno varstvo kulturne dediščine, ki ga na Slovenskem v praksi bolje poznamo pod imenom spomeniško varstvo, je od države ustanovljena in finančno podprta varstvena dejavnost, ki skrbi predvsem za t. i. nepremično kulturno dediščino. Pozimi leta 2008 smo dobili sedmi poveljni zakon o varstvu dediščine, ki tokrat govori predvsem o dejavnosti spomeniškega varstva in muzejev. Prejšnji so izmenično obravnavali tudi varstvo »prirode« oziroma naravne dediščine, pa tudi arhivov in knjižnic. Novi zakon je vsebinsko najobsežnejši, saj obsega kar 148 členov in je skoraj neprimerljiv z zakonom iz leta 1948, ki je imel le 20 členov.¹ Zakoni, mednarodne konvencije in deklaracije so sicer usmerjevalci varstvenih prizadevanj, toda iz njihove deklarativne sporočilnosti ni mogoče izluščiti dejanskih razmer na razvejanem in strokovno zelo zahtevnem področju varstva dediščine.

O dejavnosti se je mogoče poučiti s spremljanjem konservatorske literature, poročil in občasnih polemik,² z ogledi dediščine pred, med in po obnovi, z neposredno udeležbo in drugimi oblikami pridobivanja podatkov. Institucionalno varstvo je javna služba, ki ji je zaupan strokovni nadzor in vodenje obnove dediščine. Zaradi splošnega zanimanja za dediščino in tudi vse pogostejših neskladij z interesi imetnikov kapitala (npr. Plečnikov stadion za Bežigradom v Ljubljani) je njena dejavnost mnogo bolj transparentna kot je bila na primer v letih pred osamosvojitvijo. Službi se večkrat očita spornost strokovnih odločitev, kar bi vodstvo najlažje rešilo z ustreznim javnim obveščanjem in spodbujanjem k aktivni udeležbi javnosti pri obnovah dediščine. Tudi strokovna

1 Že samo število členov lahko marsikaj pove o razmerah na varstvenem področju, še zlasti če zakone presojava po njihovi učinkovitosti, uporabnosti in predvsem razumljivosti. Novemu zakonu bo mero odmeril čas. Prebiranje zakona ne daje popolnega vpogleda v varstveno dejavnost, čeprav so naloge varstvenih ustanov dokaj natančno določene. Manjka (tako kot vedno) varstvena doktrina, strategija varstva. Te naj bi menda urejali podzakonski dokumenti, a te snovalci zakonodaje obljubljajo že od prvih varstvenih zakonov.

2 V oktobru in novembru 2008 je v Sobotni prilogi *Dela* potekala poučna polemika med »glavnim slovenskim plečnikoslovcem« (izraz iz polemike v Sobotni prilogi *Dela*, 8. 11. 2008, 39) in direktorjem Direktorata za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo RS, dr. Damjanom Prelovškom, in v. d. direktorja Zavoda za varstvo kulturne dediščine RS, dr. Robertom Peskarjem, v zvezi z »reševanjem« Kolizeja in Plečnikovega stadiona za Bežigradom v Ljubljani. Polemiko lahko štejemo za eno najbolj dramatičnih v zadnjih 150 letih, saj smo se bralci lahko seznanili z enostranskimi pogledi direktorja »direktorata« na eni in o moči argumentov v. d. direktorja »zavoda« na drugi strani. Takšno »javno pranje perila« za stroko ni sramotno, kvečjemu ji koristi. Tako ena kot druga stan rabita svoje najboljše dokaze, da stroka deluje smotno in strokovno.

* Dr. Vito Hazler, univ. dipl. etnol. in umetn. zgod., izredni profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1000 Ljubljana, Zavetiška 5, E-naslov: vito.hazler@gmail.com

Načrt pročelja ob breg prislonjene vrhkletne delno zidane hiše.
Avtor: A. Pajer, 1994

Načrt pročelja v breg potisnjene vrhkletne delno zidane hiše.
Avtor: A. Pajer, 1994

kritika bi bila službi le v korist, saj bi z ustrezno usposobljenim kadrom javno presojala ustreznost varstvenih posegov in morda celo preprečila kreativne »razvojne preнове«, ki so se množično razpasle v zadnjih letih in kjer kreativno igrivi projektanti kreirajo novo »tradicijo« in novo »identiteto«.

Raziskave in predstavitve (prezentacije) stavbne dediščine

Na Slovenskem je o stavbarstvu izšla že cela vrsta samostojnih publikacij, znanstvenih in strokovnih člankov in množica promocijskega gradiva, od koledarjev, razglednic, zloženkov do internetnih strani. Za kakovostno varstveno dejavnost so najpomembnejše monografske in topografske študije stavbarstva, ki jih nikoli ni dovolj. V bistvu so v preglednih publikacijah, ki so tudi v javnosti dovolj odmevne, da povečujejo zanimanje za dediščino, sistematično predstavljene le nekatere vrste stavb (na primer gradovi, kozolci) in nekatera strokovna področja. Nekatere med omenjenimi raziskavami tudi v poljudni javnosti močno odmevajo, saj širijo vidike varstvenih možnosti tudi v okolja (npr. dvorišča),³ ki so pred tem spomeniškovarstveno stroko zanimala zgolj z vidikov historične presoje strukture parcel ali kot mogoča arheološka lokaliteta. Raziskave prinašajo nova spoznanja o dediščini in odpirajo možnosti njenega predstavljanja v mednarodnih okvirih,⁴ podobno kot so to pred leti uspešno izpeljali na Gradiščanskem⁵ v Avstriji, Hrvaškem,⁶ Moravskem,⁷ Češkem in nekaj male-

ga tudi pri nas.⁸ Na Gradiščanskem so pripravili odmevno razstavo o zelo podobnih, v zemljo vkopanih vinskih kletih, kot jih poznajo na Moravskem, na Hrvaškem pa je raziskava omogočila postavitev pregledne razstave z naslovom *Vino i tradicija* v Etnografskem muzeju v Zagrebu in objavo istoimenskega kataloga. V njem je avtor Ivan Šestan obravnaval vinogradniško kulturo hrvaških vinorodnih območij in celostno predstavil arhitekturo vinskih kleti, od najstarejših do najnovejših. Omejene raziskave so omogočile širši vpogled v vinogradniško kulturo panonskega območja in pridobitev nekaterih novih spoznanj o gradivih⁹ in poimenovanju kleti in kletnih prostorov.

Raziskave niso namenjene zgolj spoznavanju dediščine, temveč krepijo predvsem zanimanje za njeno fizično varstvo. Zato so pomemben del tudi spomeniškovarstvene dejavnosti tudi razstave. Tudi konservatorjem (etnologom, arhitektom, umetnostnim zgodovinarjem, arheologom, zgodovinarjem, idr.) mora biti, podobno kot muzealcem, omogočeno nemoteno raziskovalno in strokovno delo, saj je to edina prava možnost, da bodo samozavestno uveljavljali varstveno doktrino in se suvereno¹⁰ spopadali z vsega sposobnimi manipulantmi z dediščino. Z raziskovalnim delom je povezano tudi dokumentacijsko (arhivsko)¹¹ varstvo, ki je v vsakem primeru predhodnik in spremljevalec vsakega fizičnega posega na dediščini. Njegov pomen se izrazito poveča v primerih nevsakdanjih

8 Vito Hazler, *Vinske kleti na Slovenskem* (Ljubljana: Založba kmečki glas, 2007); slovensko-angleško besedilo o 75 vinskih kletih treh slovenskih vinorodnih dežel.

9 Vito Hazler, *Okrepiti ali razgraditi dediščino? Dediščina rokodelskih veščin in obnova stavbne dediščine* (Donja Stubica: Muzeji Hrvaškega Zagorja, 2008), 64–68.

10 Pomembno je tudi podiplomsko izobraževanje; doktorji znanosti zagotavljajo razvoj stroke in so nesporne strokovne avtoritete v stikih z javnostjo.

11 V današnjem spomeniškem varstvu je pogostejše rabljeno arhivsko kot dokumentacijsko varstvo. Slednje je vsebinsko in programsko širše, saj nekateri arhivsko varstvo omejujejo le na opisno, fotografsko, grafično in filmsko arhiviranje spomenika, ko njegovega fizičnega varstva ni več mogoče zagotoviti.

3 Jerneja Ferlež, *Mariborska dvorišča* (Maribor: Mladinski kulturni center, 2001).

4 Vito Hazler, *Vinske kleti na Slovenskem* (Ljubljana: Založba kmečki glas, 2007).

5 Wolfgang Komzak, *Bauern im Burgenland. Gestern, Heute, Morgen* (Eisenstadt (?): Kulturabteilung der Burgenländischen Landesregierung; katalog razstave brez navedbe kraja in letnice izida).

6 Ivan Šestan, *Vino i tradicija* (Zagreb: Etnografski muzej, 1998; katalog razstave).

7 Jitka Matuszková in Věra Kovářů, *Vinohradnické stavby na Moravě* (Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2004).

Studenice, nekdanji samostan dominikank. Ob nekdanjo klet in kaščo so prizidali stolp za dvigalo in stopnišče. Zelo groba devastacija nekdanjega dvorišča križnega hodnika.
Foto: Vito Hazler, 2008

Grad Otočec. Sodobna skeletno-steklena konstrukcija dvigala je novo »transparentno« dopolnilo srednjeveškega gradu.
Foto: Janez Bogataj, 2008

razmer, ko je dediščina ogrožena.¹²

V strokovnem in tudi raziskovalnem delu so etnologi – konservatorji razvili učinkovite metode terenskega in kabinetnega dela, kot so prepoznavanje dediščine v njenem primarnem okolju in vrednotenje, ki poteka tako na terenu kot v kabine-tu. Kakovosten terenski zapis namreč zagotavlja kakovostne analize (primerjave, razvrščanja, tipiziranja, idr.), vrednote-nje in posledično tudi fizično varstvo dediščine. Na terenu so uporabne metode opazovanja, metode strukturiranih inter-vjujev, neformalnih pogovorov z ključnimi sogovorniki, zbiranje podatkov s pomočjo terenskih sodelavcev¹³ in »kla-sično« konservatorsko opisno, grafično, foto, video in avdio dokumentiranje.

V nadaljnjih zahtevnih postopkih inventariziranja je uporab-na deskriptivna metoda, ki je sicer podlaga sistematičnega raziskovanja in v nadaljnjih ukrepih tudi vrednotenja dedi-ščine, ki sodi med najbolj zahtevne in odgovorne konserva-torske naloge. S pravilnim vrednotenjem se namreč oblikuje varstvena politika, ki usmerja razvrščanje dediščine na vre-dnostne sezname, razporeja spomenike v določene range in omogoča priprave na izdelavo konservatorskih programov,¹⁴

ki so prvi pogoj za fizične posege na dediščini.

Na vrednotenju naj bi temeljila tudi *strategija varstva dedi-ščine*, ki je doslej spomeniškovarstvena služba še ni pripravila v dovolj pregledni in privlačni obliki. Takšno podobno nalo-go z naslovom *Strategija prostorskega razvoja Slovenije*¹⁵ so leta 2004 zgledno izdelali na Ministrstvu za okolje in prostor RS in prav dediščini namenili veliko pozornosti.

V *strategijo* bi bilo smiselno vključiti celostno in celovito ravnanje z dediščino in določiti časovni razpon sicer vsebin-sko neuravnoteženih varstvenih interesov. To se kaže zlasti v obravnavi »najpomembnejše« arhitekture 20. stoletja, ki je že predmet varstvenega zanimanja, medtem ko je sočasno stavbarstvo večinskih socialnih in poklicnih skupin še vedno bolj ali manj spregledano. To je zelo pomemben vsebinski sklop, ki ga zaznamuje množična gradnja petdesetih, šest-desetih in sedemdesetih let, ko je po vaseh, trgih in mestih nastajalo zelo zanimivo zasnovano stavbarstvo »delavcev in uslužbencev«.¹⁶ Zato se etnologi – konservatorji ne morejo več gibati zgolj v »klasiki« varstva, ampak morajo slediti tudi novodobnim kulturnim pojavom,¹⁷ poseči tudi v mestni in trški prostor in uveljavljati interdisciplinarni varstveni pri-stop.¹⁸

čezmerno obremenjeni zlasti z administrativnim delom, ki ga je z ne-prestanim spreminjanjem zakonodaje vsak dan več«. Neprestano spre-minjanje zakonov in podzakonskih določil je skrajno neproduktivno, saj konservatorje sili v neprestano prilagajanje.

12 O tem več: Vito Hazler, *Podreti ali obnoviti. Zgodovinski razvoj in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem* (Ljubljana: Založba Rokus, 1999). Nevsakdanje razmere so na primer naravne ujme in vojno stanje, ki nenadzorovano uničujejo dediščino, zato je dokumentacijsko varstvo treba opravljati sproti, torej že pred omenjenimi nevarnostmi. V kolikor bi bil interes predvsem dokumentacijsko varstvo, bi utegnili skrbniki davkoplačevalskega denarja nemudoma rešiti »spomeniškovarstveno vprašanje« s tem, da bi zmanjšali sredstva za prenovo dediščine, zaposle-ne konservatorje pa degradirali na uradniško raven.

13 Zbiranje informacij s pomočjo terenskih sodelavcev je lahko zelo učin-kovito z vidika opazovanj in spremljanj razmer na stanju dediščine, ni pa vedno strokovno nesporno. Takšne terenske sodelavce so kot »korespon-dente« poznali že v 19. stoletju, »mrežo« takšnih sodelavcev je imel tudi konservator France Stele.

14 Avtor zapisa zavestno uporablja nekoliko »zastarelo« terminologijo. Deli mnenje z v. d. direktorja Zavoda za varstvo kulturne dediščine RS (So-botna priloga *Dela*, 8. november 2008, 36), ki pravi, da so »zaposleni

15 Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije, Ur. l. RS, št. 76/2004.

16 Na primer zaselek Hrstje v Latkovi vasi v Spodnji Savinjski dolini. Tam so večino dvajsetih hiš zgradili v petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih 20. stoletja. V prvotni podobi se je ohranila le še ena stavba!!!

17 Izraz je sporen in dvoumen, a ob poudarjanju arheoloških pozicij v nov-em zakonu o kulturni dediščini se izpostavlja vprašanje privilegiranosti strok.

18 Poleti 2008 je strokovna skupina za ponovno ovrednotenje hiše Gornji trg 13 tam odkrila ostrešje »na škarje«. To je zelo star tip ostrešja, ki najbrž ni bilo edino v Ljubljani. Verjetno so podobna ostrešja nosilci pre-nove doslej večinoma spregledali ali ocenili za nepomembne. Marsikdo

Objekt	Kladne stene, ilovnat omet	Nabita ilovica, glina	Na soncu sušeni glineni zidaki	Skelet, oplet, ilovnat omet	Polna opeka, modularci	Opečni, betonski votlaki	Opeka, betonska konstrukcija	SKUPAJ
Hiše	2 %	4 %	0.2 %	1 %	12 %	15 %	/	34.2 %
Gospod. poslopja	2 %	1 %	0.1 %	0.1 %	11 %	15 %	/	29.2 %
Vinske kleti	2 %	0.5 %	0.05 %	0.05 %	3 %	5 %	/	10.6 %
Sakralne stavbe	/	/	/	/	3 %	/	/	3 %
Industrij. stavbe							4 %	4 %
Šole, trgi, pošte ...							4 %	4 %
Stan. bloki	/	/	/	/	2 %	3 %	5 %	10 %
Drugo					1	2 %	2	5 %
SKUPAJ	6 %	5.5 %	0.35 %	1.15 %	32 %	40 %	15 %	100

Tabela 1: Ocena vgrajenih gradiv v stavbarstvu Prekmurja (oktober 2008)

Raziskave in terminologija

Pri raziskovanju in še posebej varstvu dediščine se pojavljajo vprašanja, povezana s poimenovanjem posameznih tematskih sklopov (oziroma nekdanjih zvrsti) dediščine, spomenikov. Nekdanjo uporabno terminološko shemo je novemu Zakonu o kulturni dediščini »uspelo« zaobiti in poudariti zgolj arheološko varstveno terminologijo. Načeloma so takšne terminološke posplošitve dobre, saj zakon odpira možnost razširitve predmeta varstva, torej tudi vsega tistega, kar na primer etnologija že dolgo počne. S tem se vsaj etnologom odpirajo nove možnosti širitve dela in tudi zaposlovanja.

Uveljavitev razširjenih etnoloških vidikov varstva terja tudi izboljšanje terminologije znotraj posameznih vsebinskih sklopov. V varstveni praksi so se doslej uporabljali termini: ljudsko stavbarstvo, ljudska arhitektura, etnografski spomeniki, etnološka dediščina, etnološki spomeniki, stavbarstvo večinskega prebivalstva, stavbarstvo nepriviligiranih skupin prebivalstva in še kaj. Sprva so etnologi pod temi pojmi večinoma razumevali stavbarstvo kmečkega in obrtniškega socialnega okolja, že pred tremi desetletji pa se je varstveni interes razširil še na delavsko kulturo, in kot kaže, se bo z utrjevanjem metodičnih in programskih izhodišč delokrog etnologov razširil na vse 20. stoletje in dopolnil še s kakšnim ključnim področjem varstva tudi zunaj institucionalnih varstvenih okvirov (npr. razvojne agencije in varovana območja, t. i. podeželje, projekt Leader, idr.).

V raziskovanju omenjenih tematskih sklopov etnologi niso osamljeni. S problematiko stavbne dediščine, predvsem kmečkih hiš in kozolcev, se ukvarjajo nekateri arhitekti, ki so se zgoraj omenjenim terminom večinoma odrekli. Občasno

priznavajo le pojem ljudska arhitektura in si prizadevajo za uveljavitev terminov, kot so: anonimna arhitektura, stavbarstvo slovenskega podeželja, vernakularna arhitektura, dediščina večinske arhitekture in morda še kaj. Pod temi termini razumevajo predvsem stavbarstvo 19. in kolikor je mogoče še stoletja poprej. Stavbarstvo (arhitektura) 20. stoletja je v njihovih raziskavah bolj ali manj prezrto, razen če ne gre za likovno tako atraktivne stavbe, kot so npr. kozolci Janeza Gregorčiča v Mirenski dolini, ki jih tako ali tako vsi opazijo in slavijo.¹⁹ Arhitekta zanimajo predvsem regionalno in krajinsko določljivi izvirniki, ki v zasnovi in materialih dokazujejo svoj pokrajinski, geografski izvor. S tem arhitekti prisegajo na t. i. geografsko tipologijo stavbarstva, ki jo je na Slovenskem leta 1936 izpopolnil geograf Anton Melik.²⁰ Vsebinsko, metodološko in terminološko koncipirane monografije o dediščini so odsev osebnih raziskovalnih prizadevanj in praviloma spodbujajo javno zanimanje za dediščino. V zadnjih dvajsetih letih se zanimanje za stavbarstvo povečuje, saj se zanj zanimajo tudi ljubiteljski raziskovalci. Nekateri se spuščajo tudi v razprave o usodi dediščine, kar kaže na širitev varstvenih interesov in krepitev nadzora nad institucionalnim varstvom.²¹ Dediščina postaja del javnega življenja, del narodnih in narodnostnih identitet in tudi del trgovanj, kar je stroka še pred leti označevala za moralno sporno in škodljivo.²²

19 Primer: Simončičev kozolec v Bistrici pri Mokronogu je predvsem avtorski dosežek tesarja Janeza Gregorčiča. Brez okrasnih izrezov v lesu ne bi bil nič posebnega. Z vidika geneze in razvoja je pomembnejših več drugih kozolcev, zlasti iz Savinjske doline, z Zasavskega hribovja, s Selške in Poljanske doline, idr.

20 Anton Melik, *Slovenija. Geografski opis 1. Splošni del* (Ljubljana: Slovenska matica, 1935–1936).

21 Ivo Kuljaj, *Zidanice, vinske kleti in hrami na Slovenskem* (Ljubljana: Založba Magnolija, 2003), 174–194.

22 Nekateri osnutki zakonov o varstvu kulturne dediščine iz devetdesetih let 20. stoletja nedvomno potrjujejo taka stališča!

je bil prepričan, da takšnih tipov ostrejših mestne aglomeracije niso poznale, ampak so bile razširjene predvsem na kmečkih stavbah po vaseh in trgih. Toda prav prepoznanje tega tipa ostrejša je omogočilo okrepitev ovrednotenja stavbe Gornji trg 13.

Zap. št.	Vrsta hiše	Socialno okolje	Čas nastanka	Lega	Odstotki razširjenosti
1	lesene stavbe – z ilovico ometane in beljene (hiše, gospod. poslopja)	nižji in srednji sloj večinskega prebivalstva	vse do konca 19. stoletja	Gornja Višnjica	5 %
2	stavbe predalčastih sten z opleti in ilovico – z ilovico ometane in beljene (hiše, gospod. poslopja)	nižji in srednji sloj večinskega prebivalstva	vse do konca 19. stoletja	Gornja Voča	2 %
3	ilovnate (butane) stavbe – ometane in različni maltni obrizgi (hiše, gospod. poslopja)	nižji in srednji sloj večinskega prebivalstva, delavstvo	zlasti po 2. svetovni vojni	Belščaki, Dolnja Voča	5 %
4	kamnite stavbe – ometane in beljene (cerkve, znamenja, hiše, gospod. poslopja)	družbeno privilegiran sloj	do srede 19. stoletja	Klenovnik, Dolnja in Gornja Voča	13 %
5	opečnate stavbe (modularci) – ometane (znamenja, hiše, gospod. poslopja)	družbeno privilegiran sloj	od začetka 19. stol.	Gornja Voča, Dolnja Voča, Klenovnik	10 %
6	opečnate stavbe (modularci) – neometane (hiše, gospod. poslopja)	nižji in srednji družbeni sloj	po 1. svetovni vojni do 70. let 20. stoletja	Bedenec, Malteriče, Gornja in Dolnja Voča	30 %
7	opečnate stavbe (votlaki) – neometane (hiše, delavnice)	srednji družbeni sloj	od 70. let 20. stoletja	Cvetin, Malteriče, Klenovnik, Bedenec, Dolnja in Gornja Voča	10 %
8	opečnate stavbe (votlaki) – ometane (hiše, lokali)	srednji in višji družbeni sloj	od 80. let 20. stoletja	Cvetlin, Malteriče, Klenovnik, Jerovec, Bedenec, Dolnja in Gornja Voča	15 %
9	stavbe javne in tržne rabe – različna gradiva (trgovine, šole, obrtno delavnice, idr.)	uporabljajo vsi sloji prebivalstva	po 2. svetovni vojni do danes	Dolnja Višnjica, Klenovnik, Jerovec, Bedenec, Dolnja in Gornja Voča	10 %
					100 %

Tabela 2: Ocena vgrajenih gradiv v stavbarstvu dela severnega Hrvaškega Zagorja (maj 2008)

Identitete prostora in varstvo dediščine

S pojavom oblik globalizacije se tudi v Sloveniji krepijo težnje po iskanju od tujih čim bolj različnih lastnih posebnosti, ki jih nato nekatere stroke razvrščajo med nacionalno, regionalno ali lokalno pomembne identitete. Med paradne identitete Slovenije sodijo na primer domača in umetnostna obrt, kulinarika, glasbeno izročilo, vsakdanja in praznična noša nekdanj najštevilnejših socialnih in poklicnih skupin, določeni šemski liki (kurenti), nekatere oblike prometa (splavarstvo), nekatere vrste gospodarskih prizadevanj (vinogradništvo, hmeljarstvo), ljudska in narodnozabavna glasba, stavbarstvo in druge sestavine snovne in nesnovne kulture.

Stavbarstvo zanima strokovno in laično javnost, zato sodi to področje med najpogostejše interpretirane identitetne pojave na Slovenskem. Področje je mnogim zanimivo, saj se zanj ogrevajo nekatere naravoslovno-matematične (npr. biologija, geologija, idr.), tehniške (npr. gradbeništvo, energetika, materiali, konstruiranje, promet, vodarstvo, idr.), biotehniške

(npr. gozdarstvo, lesarstvo in papirništvo, urejanje krajine, idr.), družboslovne (npr. narodno vprašanje, arhitektura in oblikovanje, idr.) in humanistične vede (npr. zgodovinopisje, arheologija, antropologija, etnologija, umetnostna zgodovina, geografija, idr.), ki načelno ali zelo konkretno govorijo o stavbarstvu in z njim povezanimi identitetami.

V kolikor se omejimo na discipline, ki najbolj pogosto raziskujejo podobo stavbarstva, potem so v ospredju geografija, arhitekti in etnologi, ki jo tesno povezujejo s prostorom, saj naj bi posamezna geografska območja, vsaj v določenih časovnih obdobjih, močno vplivala na podobo stavbarstva, še zlasti stavbarstva najštevilnejših socialnih in poklicnih skupin. Takšne raziskave naj bi odgovorile predvsem na vprašanja prepoznavnih tipov hiš po slovenskih pokrajinah, ki naj bi po mnenju nekaterih avtorjev še vedno ohranile regionalno raznovrstnost stavbarstva.²³

23 Več o tem gl.: Vito Hazler, *Podreti ali obnoviti? Zgodovinski razvoj, ana-*

Največkrat so tako usmerjene raziskave obravnavale stavbarstvo po posameznih geografskih (Bela krajina, Karavanke, Slovenske gorice / na primer J. Lokar, M. Maučec, T. Cevc) ali upravnih enotah (Tolmin, Šmarje pri Jelšah / I. Sedej), z vidika ljudske ustvarjalnosti za vse slovensko ozemlje (I. Sedej, G. Makarovič) ali z vidika le ene vrste stavb (npr. kozolci, hiše in vinske kleti / A. Melik, M. Mušič, T. Cevc, V. Hazler, B. Juvanec), idr.

Nekateri avtorji se večinoma gibljejo v okolju t. i. tradicionalnega stavbarstva in »primerne« stavbe odbirajo od »motečih tujkov«. ²⁴ S takšnim ravnanjem, ki onemogoča disinhrono raziskovalne pristope, nekateri zanemarijajo socialne in funkcionalne razsežnosti stavbarstva, kar je vendarle pogoj za njegovo celostno in celovito razumevanje. ²⁵ Njihovi »raziskovalni« dosežki so zato sporni, saj med drugim ostajajo tudi na ravni zastarelih plastnih teorij družbe (visoka, srednja in nizka plast) in kot »identitetno arhitekturo« prepoznavajo zgolj to, kar je nekdanje sodilo v nizko kulturno plast, predvidoma v socialno okolje večinskega prebivalstva. Takšne raziskave ostajajo na polju romantično-nostalgicnega vrtičkarstva, ²⁶ saj avtorji kritično ocenjujejo novodobne stavbarske dosežke, ki pa danes na večini območij že daleč presegajo število t. i. »tipične« in »identitetne arhitekture«. Številni novodobni gradbeni dosežki na primer v petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja so zelo »državno identitetni«, saj je bil to čas, ki je nekdanjo socialistično Jugoslavijo zaznamoval z gradnjo »jugo hiše«. Gradnjo je podpirala politika, ki si je s tem zagotovila socialni mir, graditelje pa zaposlila s celodnevni boj za gradivo, obrtnike, načrtovalce in s klečeplazenjem pred občinskimi uradniki.

Da je stavbarstvo vendarle treba obravnavati celostno, se lahko pouči vsak, ki ima vsaj nekaj smisla za opazovanje svojega življenjskega okolja. Pisec tega sestavka že nekaj let beleži podobo grajenega prostora v Prekmurju in delu sosednjega Hrvaškega. Po ocenah ²⁷ v Prekmurju danes stoji le še nekaj nad 12 odstotkov stavb, zgrajenih s tradicionalnimi gradbenimi materiali. Ves drug stavbni fond je zgrajen iz industrijsko proizvedenih gradiv, ki so v podobo Ravenskega, Dolinskega in Goriškega vnesle povsem nova oblikovalska razmerja.

liza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem (Ljubljana: Založba Rokus, 1999).

24 Ravnanja močno spominjajo na programe domovinskih in domačijskih društev od konca 19. pa vse tja do srede 20. stoletja, ki so prav tako vneto iskali le domače stavbarske izvirnike, se upirali vsemu tujemu in se zavzemali za gradnjo v t. i. narodnem slogu.

25 Tako usmerjeni raziskovalci ne poznajo zavor v prenašanju »značilnega stavbnega člena« z gospodarskega posloplja, kot je na primer opečna prežračevalna lina, na frčado stanovanjske hiše; prepričani so, da se s tem še poveča razsežnost sporočilnosti tako »prezentirane identitetne arhitekture«.

26 Izraz povzeta po besedilih Janeza Bogataja. Na primer: Janez Bogataj, *Sto srečanj z dediščino* (Ljubljana: Prešernova družba, 1992).

27 Navedbe v obeh tabelah so izdelane na podlagi večletnega evidentiranja stavbne dediščine in so rezultat opazovanja, beleženja sprememb in ugotavljanja razmerij med posameznimi stavbnimi gradivi in oblikami ter izhajajo iz ocen celovite in celostne podobe stavbarstva v Prekmurju in severnem Hrvaškem Zagorju. Razmerja niso absolutno natančna, saj ne temeljijo na statistični analizi vsega trenutnega stavbarstva na omenjenih območjih.

Videz poselitvenega prostora je podoben tudi v severnem delu Hrvaškega Zagorja, kjer z enako vneto propadajo lesene in ilovnate hiše, novi nadomestki pa so, podobno kot v Sloveniji, skorajda popolni kloni nemške in avstrijske novodobne arhitekture. A kakorkoli jih že ocenjuje ta ali ona stroka, vsi so zelo prepoznavni členi novodobnih identitet.

In čeprav so takšne in podobne tabele dosežek posplošenih ocen in primerjav, so vendarle zadostna podlaga, da konservatorjem omogočajo streznitev glede ozkosti predmeta varstva. ²⁸

Primer (dobre) raziskovalne prakse in aplikacije stavbne dediščine

Med prvimi se je raziskav in aplikacij stavbne dediščine za potrebe sodobne gradnje pred sedemnajstimi leti lotila neformalna skupina dveh arhitektov in etnologa, ki so se vzporedno vključili v raziskovalni projekt Formiranje arhitekturnih makroregij Slovenije, katerih dosežek sta bila leta 1993 objavljena *Glosar arhitekturne tipologije* in *Arhitekturne krajine in regije Slovenije*. ²⁹ Trojica strokovnjakov je pod mentorstvom Petra Fistra izdelala vzporedno pilotsko raziskavo (med letoma 1991 in 1993) poselitve in stavbarstva na celjskem območju. V raziskovalni nalogi z naslovom *Gradnja v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih regij* ³⁰ so avtorji načeloma sledili temeljnim usmeritvam omenjenega Fistrovega projekta in »štiri arhitekturne krajine, ki so del savinjsko-kozjanske makroregije«, ³¹ podrobneje analizirali in pripravili izhodišča »za sodobne gradbene posege v določeni arhitekturni krajini«. ³² Zaradi obsega dela in pomanjkanja sredstev so morali raziskavo omejiti na ozemlje nekdanje Občine Celje (današnje upravno enoto) in opustiti raziskovanje drugih območij zaradi zelo neugodnih ustnih ocen in ohlapnega pisnega priporočila ³³ nekdanjega vodstva Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje.

Raziskovalna naloga *Gradnja v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih regij* je bila razdeljena na tri temeljne dele, in sicer: »evidenca naselbinske dediščine«, »evidenca stavne (arhitekturne) dediščine« in »izbor arhitekturnih vzorov« in

28 Tabele ponujajo možnosti za pripravo prepotrebne strategije varstva, ki se bo v prihodnje le stežka izognila problematiki celovitega obravnavanja stavbarstva ali vsaj dokumentiranja. Sorodno zanimanje za novodobne in povsem komercialne proizvode (na primer odslužena embalaža pralnih praškov in čistil) poznajo že v nekaterih evropskih muzejih. Zato ni nikarkršnih ovir (morda so le vrednostne zapore), da bi takim radovednostim sledili tudi konservatorji in informativno beležili uvedene novosti vsaj množične in reprezentativne gradnje.

29 Peter Fister s sodelavci, *Glosar arhitekturne tipologije* (Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor RS in Zavod za prostorsko planiranje, 1993); Isti, *Arhitekturne krajine in regije Slovenije* (Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor RS in Zavod za prostorsko planiranje, 1993).

30 Andrej Pajer, Milena Hazler-Papič in Vito Hazler, *Gradnja v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih regij* (Celje: Občina Celje in Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 1993).

31 Prav tam, Uvod (ta del brez paginacije).

32 Prav tam.

33 Priporočilo so avtorji v bistvu izprosili od vodstva zavoda, vendar je bila njegova vsebina zelo ohlapna, brez prepotrebne naboja, ki bi bodoče financije prepričalo, da je raziskavo smiselno nadaljevati in podpreti.

opremljena z obsežnim pisnim, slikovnim in grafičnim delom, ki so ga sestavljale označbe na topografskih kartah in tehnični posnetki izbranih stavb.

Raziskava sama po sebi ne bi bila nič posebnega, če ne bi vsebovala nekaj ključnih premis, ki so arhitekta Andreja Pajerja, člana skupine, vodile, da je na teh osnovah načrtoval nove stanovanjske hiše za t. i. celjsko arhitekturno regijo. Arhitekt je namreč v nadaljnji samostojni nalogi z naslovom *Predlog novih stanovanjskih hiš v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih krajin*³⁴ uspel izdelati vrsto predlogov za gradnjo na podlagi ugotovitev etnologa. Ta je razvil uporabno tipologijo o pritličnih, vrhkletnih in nadstropnih stavbah in o zidanih, delno zidanih in lesenih stavbah, ki jih je pozneje podrobneje pojasnil v svoji doktorski disertaciji.³⁵

Arhitekt Pajer je etnologovo univerzalno tipologijo stavbarstva na obravnavanem območju prenesel v svoje gradbene načrte, ki jih je izdelal ob upoštevanju vseh ugotovljenih temeljnih značilnosti in zakonitosti gradnje. Toda njegovi načrti, ki jih je predstavil v svoji samostojni nalogi, na tržišču niso vzbudili posebnega zanimanja. Spodbudili so prej posmeh in ocene, da gre pri tem delu za povsem »historicistične« projektantske principe, ki s sodobno arhitekturno ustvarjalnostjo nimajo nič skupnega. Toda to so bili takrat vendarle dosežki za prihodnost in zdi se, da so avtor projektov in sodelavca »kikirikali prezgodaj«.³⁶

Danes je podobno načrtovanje stanovanjskih stavb nekaj povsem samoumevnega. Razlika je le ta, da so ti projekti večinoma kopije tujih vzorov, ne pa dosežek domačega znanja, črpanega iz raziskav gradbene tradicije. Z njimi se krepi tudi raba »tradicionalnih« gradbenih materialov, kot so les, kamen, ilovica, glina, slama in trstičje. V času energetske krize in teženj po t. i. bioklimatski gradnji se odpirajo možnosti take rabe. Morda ni več daleč čas, ko bo tudi nabijanje ilovnatih sten, gradnja z na soncu sušenimi glinenimi zidaki (adobe), gradnja z ilovnatimi ometi na lesenih podlagah³⁷ in podobno ponovno nekaj povsem vsakdanjega.

Obnova stavbne dediščine

Končni namen promocije in popularizacije dediščine ni zgolj objavljane monografskih in topografskih študij, člankov, pripravljanje razstav, predavanja in javni nastopi, ampak predvsem fizična zaščita spomeniško zavarovanih objektov. Na Slovenskem imamo čez 33.000 enot dediščine in od tega približno četrtno vrednostno različnih kulturnih spomenikov.

V zadnjih dvajsetih letih se je namreč v spomeniškem varstvu uveljavilo načelo še nadaljnega razporejanja spomenikov po načelu »pomembnejši od pomembnih«.³⁸ Ni namreč dovolj, da je nek objekt kulturni spomenik, birokratska praksa namreč veleva, da ga je treba uvrstiti še na vrednostni rang, in sicer med spomenike državnega in lokalnega pomena. Ljudje so se tega rangiranja že navadili, saj vedo, da pomeni tudi prednost v pridobivanju finančne pomoči za obnovo.³⁹ Zato mora biti danes lastnik (investitor) dobro poučen o upravnih postopkih, mora imeti dovolj lastnih sredstev in predvsem želje, da se na takšne razpise sploh prijavi. Uživati pa mora karseda veliko strokovno podporo in osebno naklonjenost državnih uslužbencev, ki delujejo na zavodih za varstvo kulturne dediščine, varstvo narave, pristojnih območnih enotah kmetijsko pospeševalnih služb, naklonjenost matične občine in tudi podporo zaposlenih strokovnjakov z različnih razvojnih agencij (regionalnih in območnih), ki praviloma redno spremljajo najrazličnejše javne razpise in pomagajo ljudem pri prijavah nanje.

V Sloveniji je kar nekaj imetnikov kulturne dediščine, ki zmorejo brez težav obnovo sami financirati. Toda med njimi je bistveno manj takih, ki so to dejansko pripravljeni storiti in povsem upoštevati načrtano doktrino varstva.⁴⁰ Vse več je primerov, ko imetniki stavbne dediščine najemajo narcisoidne projektante, ki ubogljivo⁴¹ načrtujejo drzne posege v substanco dediščine. Taki posegi so grob odklon od spomeniškovarstvene doktrine in etike, saj t. i. »razvojna prenova« nikakor ne more upravičiti varstvenih pričakovanj.

V varstvenih prizadevanjih je namreč treba upoštevati eno temeljno načelo, ki ga je zapisal Božidar Jezernik: »Ali dediščino imamo, ali je pa nimamo!«⁴² In prav »razvojna prenova« je pot, ki »zagotavlja« odgovor na drugi del zastavljene trditve. Po takem »prenovitvenem« posegu se poraja vprašanje, ali je spomenik še spomenik ali le kreativni zmazek ambicioznega

38 Razvrščanje na spomenike državnega in lokalnega pomena odseva nekdanjo spomeniškovarstveno klasifikacijo na spomenike prve, druge in tretje kategorije, ki smo jo na Slovenskem poznali do leta 1981 in je bila za marsikoga mnogo bolj razumljiva.

39 Denar za obnovo lahko lastniki pridobivajo iz skladov Ministrstva za kulturo, Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, občinskih proračunov in tudi s prijavo na različne mednarodne razpise.

40 Vzoren primer je podjetnik Janez Škrabec, ki je vodenje obnove domačije v Hrovači v celoti prepustil odgovornemu konservatorju in vsestransko kulturno ozaveščenemu projektantu (Božidar Rot). Janez Škrabec je povsem zaupal nosilcem prenove domačije in se v njihovo delo ni nikoli vmešaval.

41 Kdor ni neposredno vpleten v spomeniškovarstveno dejavnost, lahko že iz časnikov izve, da obnove dediščine pogosto sprožajo nesprejemljive posege ne dediščini in še zlasti na spomenikih. Svež primer je ravnanje poslovnega Jožeta Anderliča, ki načrtuje podrtje Kolizeja v Ljubljani (zanj ima Janez Bogataj izvrsten predlog obnove: v nekdanji avstrijski konjušnici naj se ponovno uredi konjušnica z lipicanci in Ljubljana bo pridobila izjemno atraktivno vsebino in ohranila kulturni spomenik. Žal so modri svétniki Mestne občine Ljubljana v mesecu oktobru 2008 Kolizeju odvzeli status kulturnega spomenika).

42 Božidar Jezernik: *O kulturni dediščini. Eko-muzej hmelnjarstva in pivo-varstva Slovenije v Žalcu* (elaborat v tipkopisu, pripravljen za objavo v elektronski obliki na spletnih straneh Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL).

34 Andrej Pajer, *Predlog novih stanovanjskih hiš v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih krajin* (Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 1994).

35 Vito Hazler, *Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem* (Celje: Doktorska disertacija na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL, 1997).

36 Prevzeto po Cirilu Ribičiču, ki je ocenjeval nekatere napredne, a prezgodnje poteze ljudi iz obdobja socializma.

37 Trenutno delujeta na Slovenskem dve zasebni podjetji (Dobrova, Pertoča), ki izdelujeta ilovnate omete. Obrtnik iz Prekmurja ilovnate omete izdeluje strojno. Leta 2006 je izdelal ilovnate omete v notranjih prostorih hiše iz leta 1795 in lastniku jamčil tridesetletno garancijo.

projektanta in ošabnega investitorja.

Takim ravnanjem bi pristojno Ministrstvo za kulturo moralo čim prej narediti konec in uveljaviti prakso podeljevanja licenc ne le konservatorjem, temveč vsem tistim, ki so kakorkoli vpleteni v varstvo stavbne dediščine.⁴³ T. i »razvojna prenova« je danes največja razjeda spomeniškovarstvenih prizadevanj na Slovenskem.⁴⁴ Drugače si namreč ni mogoče pojasniti postavitve kovinsko-steklene prodajne trgovine znotraj obzidja Kartuzije Pleterje (je popolni tujek v tem stoletnem samostanskem ambientu) in podobnih kovinskih dodatkov na Gradu Otočec (dvigalo) in v nekdanjem samostanu dominikank (dvigalo, stopnice, hodnik v nadstropju) v Studenicah pri Poljanah. Posegi sledijo kreativnim načelom »dopustnih nasprotij med starim in novim«, kar je morda na papirju še združljivo, v praksi pa pomeni nesprejemljivo poseganje v substanco spomenikov in uničevanje njihovih najbolj žlahtnih sestavin. Tudi Ljubljanski grad je poučen dosežek takšnih ravnanj.

Toda kljub omenjenim vse bolj spornim posegom na stavbni dediščini ima spomeniško varstvo v Sloveniji vrsto drugih prvovrstnih obnovitvenih dosežkov, ki po kakovosti velikokrat daleč presegajo evropsko povprečje. Obnova Kobilarne Lipica, ljubljanske stolnice, gradu Snežnik, Pocarjeve domačije v Radovni, arheološkega najdišča Ajdna in številnih drugih so vzorčni primeri kakovostnih obnov. Vodstvo dejavnosti bi moralo te dosežke bolj popularizirati in interpretirati, redno utrjevati konservatorsko doktrino, skrbeti za nadzor nad opravljenimi deli in se manj obremenjevati z ambicioznimi sekretarji, da mora biti v mandatu vsakega ministra sprejet nov zakon o kulturni dediščini.

Literatura

- BIBIČ, Andrej: *Program upravljanja območij Natura 2000. 2007–2013. Operativni program*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, 2007.
- BOGATAJ, Janez: *Sto srečanj z dediščino*. Ljubljana: Prešernova družba, 1992.
- BURKELJCA, Maja (ur.): *Strokovne podlage na področju usmerjanja poselitve*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo in Urad RS za prostorsko planiranje, 2003.
- CEVC, Tone: *Slovenski kozolec*. Žirovnica: Agens, 1993.
- FERLEŽ, Jerneja: *Mariborska dvorišča. Etnološki oris*. Maribor: Mladinski kulturni center, 2001.
- FISTER, Peter: *Glosar arhitekturne tipologije*. Ljubljana: Zavod za prostorsko planiranje, 1993.

43 Seveda se ob tem takoj zastavlja vprašanje, kako in kdo bo izmeril usposobljenost kandidatov za prejem licenc in kakšna bodo merila ocenjevanja. Vzporedno s tem ukrepom bi bilo treba sprejeti še strategijo varstva in prenavljanja stavbne dediščine na Slovenskem, ki bi dejansko ovrednotila in določila bolj pregledno lestvico spomenikov, od tistih, ki so dejansko »nedotakljivi«, do tistih, kjer so določene preureditve vendarle mogoče.

44 Konservatorji morajo biti v svojih in strokovnih in etičnih ravnanjih KONSERVATIVNI. To je obligatorno načelo, ki šele zagotavlja pravico do dela v spomeniškem varstvu in pravico do fizičnih posegov na dediščini. Kdor tega načela ne sprejema in upošteva, nima nikakršnih možnosti, da bo zgodovina konservatorstva njegova kreativna ravnanja priznala za uspešne dosežke obnove dediščine.

FISTER, Peter: *Arhitekturne krajine in regije Slovenije*. Ljubljana: Zavod za prostorsko planiranje, 1993.

HAZLER, Vito: *Podreti ali obnoviti? Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Rokus, 1999.

HAZLER, Vito: *Kozolci na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Kmečki glas, 2004.

HAZLER, Vito: *Okrepiti ali razgraditi dediščino? Dediščina rokodelskih veščin in obnova stavbne dediščine*. Donja Stubica: Muzeji Hrvaškega Zagorja, 2008, 61–71.

HLAD, Branka in Peter Skoberne (ur.): *Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor in Agencija Republike Slovenije za okolje, 2001.

JEZERNIK, Božidar: *Varovanje dediščine – muzeji, muzeji na prostem in ekomuzeji*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2006 (idejna zasnova projekta, tipkopis).

JUVANEC, Borut: *Kozolec*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, 2007.

KOMZAK, Wolfgang: *Bauern im Burgenland. Gestern, Heute, Morgen. Železno?*: Kulturabteilung der Burgenländischen Landesregierung (katalog razstave brez navedbe kraja in letnice izida).

KOŽELJ, Zvezdana: *Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine*. Ljubljana: Magistrsko delo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2007.

MATUSZKOVÁ, Jitka in Věra Kovářů: *Vinohradnické stavby na Moravě*. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2004.

MIKUŽ, Stane: *Umetnostnozgodovinska topografija grosupeljske krajine*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, 1978.

MUŠIČ, Marjan: *Arhitektura slovenskega kozolca*. Ljubljana: Založba Obzorja, 1970.

PESKAR, Robert: *Gotska arhitektura na Goriškem*. Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk, 1999.

PIRKOVIČ, Jelka: *Celostno ohranjanje naselbinske dediščine*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2005 (Vestnik / Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije; št. 18).

ROUND, Steve: *The English year: A month – by – guide to nation's customs and festivals, foma May to Mischief night*. London: Penguin books, 2006.

ŠESTAN, Ivan: *Vino i tradicija*. Katalog razstave. Zagreb: Etnografski muzej u Zagrebu, 1998.

VIDIC, Jana idr.: *Sistem varstva narave v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, 2006.

Viri

- Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije*. Ur. l. RS, št. 76/2004.
- Smernice in priporočila za izvajanje pristopa Leader v Republiki Sloveniji v programskem obdobju 2007–2013*. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2008.
- Zakon o kulturni dediščini*. Ur. l. RS, št. 16/2008.

Conservation of Cultural (Architectural) Heritage: A Gap between Theory and Practice

Conservation activities have been taking place in Slovenia for more than 150 years. For over sixty years they have been directed by normative acts that have been regularly adapted in accordance with international conventions and declarations. Heritage has increasingly been recognized by the public as part of our own identity. Objects that at one time had been primarily an integral part of rituals, everyday life, and festivities, have thus acquired yet another identity value; this value can be seen on the national, regional, and local levels. Increasingly more people, be it individuals or formal and informal associations and societies, have become interested in heritage and cultural tradition. Constantly faced with the pitfalls of protection, restoration, and interpretation of heritage, conservation of architectural heritage has an important role in this process.

An essential basis for quality restoration is provided by adequate research and activities that ensure normative and formal protection of heritage. Another important, and also rather extensive, area is documentary (archival) protection. Continuously registering heritage-related measures it provides suitable conditions for reconstruction, or at least for virtual interpretation, in case of unsupervised interventions or natural disasters.

A fundamental aim of institutionalized protection of (architectural) heritage is physical protection and decision-making that ensures that heritage becomes an integral part of daily life. The discipline thus follows the growing public awareness of, and interest in, heritage that has been taking place for at least three decades, in other countries as well as in Slovenia. By including the public in the process of normative decision making on heritage status (monument, heritage), financing, popularization, and interpretation the discipline has managed to greatly increase general interest in heritage; at the same time, architects have been given additional leeway, and with it more space for manipulation, to exhibit their aesthetical sense and creative zeal. Backed by investors, they generally do not comprehend that each, however elaborate and CONSERVATIVE, restoration intervention on heritage opens up a new leaf in its history. It is due to such radical interventions that follow the principle of »development renovation« that the results may be devastating; in many cases the outcome may even result in complete devaluation of heritage. It is therefore imminent that the authorities (notably the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia) draw up a holistic strategy of heritage protection and conservation, grant license to all involved in heritage restoration, and provide regular supervision of the quality of restoration work.

